

RESTURILE FĂUNISTICE DIN AȘEZAREA DE LA BÎRLAD DIN SECOLELE XIII—XIV

Cu cât epocile istorice sînt mai apropiate de contemporaneitate, cu atît date scrise conturează mai bine activitatea socială și economică a unor comunități umane. Totuși, chiar pentru o perioadă ca evul mediu, resturile de faună descoperite în diversele stațiuni de către arheologi vin să întregesc unele cunoștințe despre activitatea gospodărească a locuitorilor din aceste așezări. Credem astfel că datele furnizate de studiul nostru se vor înscrie pe aceste coordonate.

Așezarea de la Birlad (cartierul Prodana), situată pe niște grinduri ale riului Birlad, în partea sud-estică a orașului, a fost cercetată de V. Spinei. Ca datare ea aparține sfîrșitului secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea, cînd pe aceste meleaguri își exercita dominația politică și militară statul mongol al Hoardei de Aur.

În cele 11 complexe de locuire de tip semibordei, de dimensiuni reduse (cca 4×4 m), pe lîngă materialul ceramic, unelte și obiecte de bronz, fier, os și corn, au fost descoperite numeroase resturi osoase, care au fost adunate separat pentru fiecare locuință în parte.

Materialul faunistic descoperit cu ocazia săpăturilor de la Birlad este foarte fragmentar. Aceste caracteristici ale sale, la care se adaugă faptul că există piese ce prezintă urme evidente de ardere (unele sînt chiar aproape calcinate) ne arată că el provine de la „resturile de bucătărie” ale locuitorilor așezării. Totodată însă un studiu al modului în care sînt despicate și crăpate diversele fragmente osoase ne atestă faptul că nu toate aceste rupturi sînt o urmare a parcelării în vederea folosirii lor în alimentație, ci unele reprezintă așchieri și cioplituri ce se datoresc prelucrării respectivelor piese în vederea executării de obiecte și unelte de os; la acestea se adaugă multe fragmente de corn de cerb, ce prezintă evidente urme de prelucrare.

Toate cele de mai sus arată că materialul în cauză este reprezentat prin totalitatea resturilor, așa cum au provenit ele din activitatea gospodărească a locuitorilor și deci nu are un caracter selectiv; acest fapt merită să fie subliniat, întrucît concluziile bazate pe studiul resturilor faunistice de la Birlad vor fi astfel cît mai apropiate de real.

Dată fiind puternica fragmentare a materialului, din cele peste 800 resturi au putut fi determinate în mod precis numai 658 piese. Aceste resturi provin în totalitatea lor de la vertebrate și anume de la pești, păsări și mamifere. Cantitatea materialului de la primele două grupe este infimă (vezi tabelul I), majoritatea covârșitoare a resturilor provenind de la mamifere. Tot acestui mare grup îi aparțin și cele circa 150 fragmente osoase pentru care nu am putut da o diagnoză diferențială și de aceea le-am considerat ca nedeterminabile.

PEȘTI

Acestui grup îi aparțin doar două resturi osoase. Unul dintre ele, un preopercular, provine de la un crap (*Cyprinus carpio*), cam de 30 — 35 cm lungime. Celălalt rest, reprezentat printr-un opercular foarte fragmentat, ar proveni de la aceeași specie, dar de la un individ de talie încă și mai mică.

PĂSĂRI

Păsările sînt reprezentate prin patru piese osoase. Unul dintre resturi și anume un fragment al epifizei superioare a humerusului drept aparține unei specii de talie mare, cu cea mai mare probabilitate unei berze (*Oiconia*). Restul materialului și anume cîte un fragment de femur, de

I

Frecvența diferitelor grupe de vertebrate
la cadrul materialului faunistic de la Birlad

Grupa	Fragmente	
	Nr. absolut	%
Pești	2	0,30
Păsări	4	0,60
Mamifere	652	99,10
	658	

II

Frecvența speciilor de mamifere de la Birlad pe fragmente și indivizi prezumați

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr. absolut	%	Nr. absolut	%
<i>Bos taurus</i>	387	59,36	33	41,78
<i>Ovicaprinae (Ovis aries și Capra hircus)</i>	136	20,86	22	27,85
<i>Sus scrofa domesticus</i>	49	7,52	9	11,39
<i>Equus caballus</i>	8	1,23	2	2,53
<i>Cervus elaphus</i>	59	9,04	7	8,86
<i>Capreolus capreolus</i>	8	1,23	3	3,80
<i>Sus scrofa ferus</i>	4	0,61	2	2,53
<i>Bos primigenius?</i>	1	0,15	1	1,26
	652		79	

III

Măsurători executate pe resturile de *Bos taurus* (în mm)

Segmentul osos	Nr.	var.	m
Corn			
Circumfer. bazel		137; 158	
Diam. mare bază		45; 56	
Diam. mic bază		42; 45	
Maxilar superior			
Lung. M ¹ - M ³		81; 81	
Lung. M ³		31; 31	
Maxilar inferior			
Lung. M ₁ - M ₃		(80)	
Lung. M ₃	4	32-38	36
Omoplat			
Lung. cap. articular	3	56-70	63
Lung. supr. articulare	3	49-57	53
Humerus			
Lărg. epifizei inferioare		(82)	
Coxal			
Diam. acetabular		69; 72	
Tibia			
Lărg. epifizei inferioare	7	51 - 66	57
Calcaneu			
Lung. maximă		135; 136	
Astragal			
Lung. maximă	6	54 - 66	60
Metacarp			
Lărg. epifizei inferioare	4	47-61	54
Metatars			
Lărg. epifizei inferioare	7	44-58	54
Metatars			
1. Lung. totală		235	
2. Lărg. epifizei superioare		54	
3. Lărg. epifizei inferioare		-	
4. Lărg. minimă a diafizei		29	
Indice $\frac{2 \times 100}{1}$		22,97	
Indice $\frac{4 \times 100}{1}$		12,34	
Sex		♂	
Înălțimea la greabăn		1 295	

tibio-tars și un humerus întreg (fig. 1/1) provin de la doi indivizi de găină domestică (*Gallus domesticus*). Humerusul, a cărui lungime este de 64 mm, cit și celelalte două piese fragmentare ne evidențiază prezența unei găini de talie mică, ceea ce de fapt este caracteristic și altor așezări ale evului mediu din Europa centrală și de răsărit.

MAMIFERE

Mamiferelor le aparțin resturi provenite de la taurine, ovicaprine, porcine și cabaline, la care se adaugă și trei specii sălbatice: cerbul, căpriorul și mistrețul; este posibil ca un fragment să aparțină bourului (vezi tabelul II cu frecvența speciilor de mamifere).

a. MAMIFERE DOMESTICE

Taurinele (*Bos taurus*) prezintă resturile cele mai abundente, în materialul nostru găsindu-se fragmente din toate porțiunile scheletului; frecvența cea mai ridicată o au resturile de maxilare, de dinți și de vertebre.

Remarcăm prezența a trei coarne fragmentare dintre care două au putut fi măsurate (fig. 1/2, 3). Cu toate că aceste coarne aparțin unor femele, putem constata că taurinele de la Birlad, pentru care în lipsa unor fragmente mai mari de craniu nu putem da o caracterizare raseologică precisă, erau vite cu coarne mici și gracile. În ceea ce privește concluziile pe care le putem trage pe baza măsurătorilor executate pe alte resturi osoase, putem afirma caracterul destul de puțin omogen al acestor vite, talia lor mergând de la cea mică până la una medie, ele fiind astfel în general mai masive decât vitele evului mediu din Europa centrală. Singurul os după care s-a putut stabili talia, un metatars, provenit probabil de la un castrat (fig. 1/8), dă o înălțime calculată la greabăn de 129,5 cm.

În ceea ce privește vîrsta de sacrificare a vitelor, stabilită după dentiție, constatăm că doar cinci indivizi din cei 33 prezumați sînt neadulți; nu am găsit nici un exemplar foarte bătrîn.

Ovicaprinele (*Ovis aries* și *Capra hircus*). Cornutele mici prezintă și ele o frecvență destul de ridicată în cadrul materialului osteologic de la Birlad, plasîndu-se după taurine.

Pe baza resturilor de craniu și coarne, cit și a unor fragmente de vertebre și oase ale extremităților, pentru care este posibilă

Fig. 1. — Oase de animale domestice (*Gallus domesticus*; humerus, 1; *Bos taurus*; fragmente de coarne, 2, 3; metatars de mascul castrat, 8; *Sus scrofa domesticus*: fragmente de omoplat, 4 și de maxilar superior, 5; regiuni simfizare ale mandibulei, 9, 10) și sălbatice (*Sus scrofa ferus*: fragment de omoplat, 6; *Capreolus capreolus*: corn fragmentar, 7; *Cervus elaphus*: coarne fragmentare, 11, 12).

IV Măsurătorile executate pe resturile de *Ovicaprinae* (în mm)

O=Ovis, c=Capra

Segmentul osos	Nr.	var.	m
Corn			
Circumfer. bazel		160—	
Diam. mare bază		62; (34)	
Diam. mic bază		46; (20)	
Sex		♂ ♀ 0 c	
Maxilar inferior			
Lung. dinților jugali	4	71—76	74
Lung. M ₁ —M ₂	4	48—53	50
Lung. M	7	22—26	24
Omplat			
Lung. cap. articular		33; 36	
Lung. supr. articulare		25; 30 c? 0	
Humerus			
Lărg. epifizei inferioare		28; 30; 31; 31; 36 c 0 0 0 0?	
Radius			
Lărg. epifizei superioare		29; 35; 35; 35 c 0 0 0	
Coxal			
Diam. acetabular		28 0?	
Astragal			
Lung. maximă		27; 30; 31 c? 0 0	
Metacarp			
Lărg. epifizei superioare		22; 26 c 0	
Lărg. epifizei inferioare		26 c	
Metatars			
Lărg. epifizei superioare		20; 22 0? 0?	

V Măsurători executate pe resturile de *Sus scrofa domesticus* (în mm)

Segmentul osos	m
Maxilar superior	
Lung. M ¹ — M ³	61
Lung. M ²	27
Maxilar inferior	
Lung. simfizel	51; 52
Omplat	
Lung. cap. articular	35
Lung. supr. articulare	29
Humerus	
Lărg. epifizei inferioare	37
Radius	
Lărg. epifizei superioare	30
Coxal	
Diam. acetabular	33
Astragal	
Lung. maximă	38; 38

stabilirea diagnozei diferențiale, am putut identifica atât prezența oii cât și a caprei. Trebuie să remarcăm că aceasta din urmă pare să fie relativ abundentă, reprezentând cam o treime din materialul atribuit ovicaprinelor.

Un corn de *Ovis* provenit de la un mascul apare foarte masiv (fig. 2/2), el prezentând o formă tipică cu secțiunea bazei aproape triunghiulară. Remarcăm totodată și existența unui corn de femelă, foarte mic însă (fig. 2/3) și a unui rest de craniu care în dreptul frontalului prezintă doar un ușor burelet (fig. 2/4). Putem astfel afirma că unele din ovinele femele mai purtau coarne, fapt care ar arăta caracterul lor destul de primitiv. Coarnele provenite de la *Capra*, în număr de șase, avind toate un caracter fragmentar, aparțin în exclusivitate femelelor; ele îmbracă caracteristicile tipului „prisca”, fiind totodată gracile (fig. 2/1).

Din puținele măsurători ce le-am putut executa pe acele fragmente osoase la care se poate stabili o diagnoză diferențială precisă între *Capra* și *Ovis* pare să reiasă faptul că ovinele erau de talie mijlocie, caprinele apărind însă mai gracile.

În ceea ce privește vârsta de sacrificare a ovicaprinelor, determinată după maxilare cu dinți, se poate constata o polaritate destul de distinctă. Pe de o parte găsim indivizi de 3—5 luni, iar pe de alta mai cu seamă adulți de circa doi ani, cât și maturi la care dentiția este deja erodată.

Porcinele (*Sus scrofa domesticus*) prezintă un număr relativ mic de resturi, fragmentele cu frecvența cea mai înaltă fiind reprezentate prin porțiuni de maxilare cu dinți. Lungimea a două simfize de maxilar inferior (fig. 1/9, 10), una aparținând unui mascul, iar alta unei femele ne arată prezența unor indivizi cu botul nu prea alungit, ceea ce ar presupune un tip de porc mai puțin primitiv. Cele câteva măsurători executate, precum și prelucrarea somatoscopică evidențiază o talie relativ mică.

Dentiția ne arată că erau sacrificați indivizi de vârste diferite între șase luni și doi ani; nu am găsit resturi de la exemplare cu dentiția erodată.

Cabalinele (*Equus caballus*) se situează pe ultimul loc printre animalele domestice avind abia opt fragmente. Dată fiind penuria materialului nu putem face precizări de ordin morfologic sau raseologic. Se pare totuși că sîntem în prezența unui cal de talie mică. Caracteristicile resturilor găsite nu pot aduce nici o precizare dacă această specie era sau nu folosită în alimentația locuitorilor.

Fig. 2. — Fragmente de coarne (*Capra* femelă, 1; *Ovis* mascul, 2; *Ovis* femelă, 3) și craniu (*Ovis* femelă, 4; *Capra* femelă, 5) de ovicaprine.

b. MAMIFERE SĂLBATICE

Dintre mamiferele sălbatice locul prim este ocupat de cerb (*Cervus elaphus*). În cadrul materialului provenit de la această specie peste 70% este format din resturi de coarne, unele reduse doar la cioplituri sau porțiuni ale virfurilor ramurilor. Din cele șapte fragmente care au partea bazală cu rozeta mai mult sau mai puțin bine păstrată, cinci sînt coarne lepădate, celelalte două aparținînd unor indivizi sacrificați, unul dintre ei fiind tinăr de circa doi ani (cerb sulțar). După două coarne relativ bine păstrate (fig. 1/11, 12) se poate constata dezvoltarea puternică atît a ramului ochiului cît și a celui de ghiată, cît și probabila existență la unul dintre ele a unei coroane ce îmbracă forma de cupă; perlarea este relativ slabă.

Mărimea unor coarne, cît și cele cîteva măsurători ce s-au putut executa la oasele extremităților arată că cerbul de la Birlad era de talie destul de mare, găsind acolo un mediu optim de trai.

Căpriorul (*Capreolus capreolus*) are în raport cu cerbul mult mai puține resturi. Un corn relativ bine păstrat (fig. 1/7) provine de la un individ destul de puternic, dar penuria materialului nu ne poate da nici o altă precizare.

Mistrețul (*Sus scrofa ferus*) prezintă resturi încă și mai puține. Prin mărimea lor acestea au putut fi bine diferențiate față de materialul osteologic aparținînd porcului domestic din așezarea de la Birlad, dar după cît se pare el nu apare mai masiv decît mistrețul actual din regiunea respectivă (un omoplat ce a putut fi măsurat are lungimea capului articular de 48 mm).

Bourul (*Bos primigenius*) pare să fie și el reprezentat în materialul studiat printr-un singur rest și anume un fragment de maxilar superior a cărui M³ are o lungime în dreptul alveolei de 34 mm. Această dimensiune se găsește la limita inferioară de variabilitate pentru mărimea lui M³, piesa respectivă putînd aparține unei femele de *Bos primigenius*, dar poate și unui mascul de vită domestică; iată de ce dăm această diagnoză cu o oarecare rezervă.

VI

Măsurători executate pe resturile de *Cervus* și *Capreolus* (în mm)

Segmentul osos	<i>Cervus</i>	<i>Capreolus</i>
Corn		
Circumfer. bazei	220; 270	(120)
Diam. mare rozetă	77; 90	(42)
Diam. mic rozetă	72; 82	(38)
Omoplat		
Lung. cap. articular	58	
Lung. supr. articulare	49	
Humerus		
Lărg. epifizei inferioare		28
Radius		
Lărg. epifizei inferioare	57; 58	
Coxal		
Diam. acetabular	54	25
Tibia		
Lărg. epifizei inferioare	54	
Astragal		
Lung. maximă	65	

dimensiune se găsește la limita inferioară de variabilitate pentru mărimea lui M³, piesa respectivă putînd aparține unei femele de *Bos primigenius*, dar poate și unui mascul de vită domestică; iată de ce dăm această diagnoză cu o oarecare rezervă.

★

După ce am trecut în revistă caracterele și particularitățile speciilor de animale care au fost identificate în materialul faunistic de la Birlad, să conturăm și unele dintre caracteristicile generale ale faunei găsite în această așezare.

Așa cum am mai arătat, materialul luat în totalitatea sa nu are un caracter selectiv. Mai mult chiar, acest fapt nu apare nici în privința repartiției sale pe diferite bordeie. Resturile de taurine și ovicaprine (acestea cu o singură excepție), care au frecvența cea mai înaltă, apar în toate bordeiele, celelalte specii fiind repartizate în mai mult sau mai puține locuințe, evident după cantitatea de fragmente care le aparțin.

Referindu-ne la frecvența diferitelor specii, trebuie să constatăm (vezi și cifrele tabelului II) că mamiferele domestice reprezintă o cotă foarte ridicată, arătând importanța pe care o constituia creșterea animalelor în economia locuitorilor așezării de la Birlad. O pondere foarte mare în această privință o aveau taurinele, dacă luăm în considerație nu numai frecvența, dar și talia lor specifică. Cornutele mici prezentau o importanță evident cu mult mai mică și trebuie să remarcăm că, printre ele, caprinele (care în general nu sînt adunate sub formă de turmă) reprezentau o cotă relativ ridicată. Porcinele aveau o frecvență încă și mai joasă, iar calul (chiar dacă ținem seama de talia sa specifică) juca un rol aproape neînsemnat. Nu trebuie să trecem cu vederea faptul că erau crescute și păsările domestice.

Sintetizînd caracteristicile morfologice și raseologice ale diferitelor specii de animale domestice din materialul de la Birlad, putem afirma că ele aparțineau unor tipuri primitive cu o rentabilitate economică foarte scăzută. În general ele erau asemănătoare cu cele găsite în așezări medievale din Europa centrală și cea răsăriteană. În ceea ce privește frecvențele speciilor trebuie să remarcăm penuria calului ar putea arăta că așezarea aparținea unei populații de localnici și nu unor războinici tătari din Hoarda de Aur.

Mamiferele sălbatice reprezintă 11,03% din fragmente și 16,45% din indivizii prezumați. Frecvența cea mai înaltă o are cerbul, urmat la o distanță apreciabilă de căprior și de mistreț (vezi tabelul II). Dacă ținem seama de faptul că cea mai mare parte a resturilor cerbului sînt reprezentate prin fragmente de coarne și că în general acestea reprezintă piese lepădate, culese de către locuitorii, se poate deduce că numărul exemplarelor vîinate era mai mic decît apare la prima vedere. Totuși, chiar dacă ținem seama de acest lucru, nu putem nega faptul că vîinătoria unor specii de talie mare (cerb, mistreț, căprior) reprezenta o ocupație destul de conturată a locuitorilor de la Birlad, o parte a necesităților de carne fiind acoperită tocmai prin exercitarea ei. În schimb însă pescuitul și capturarea păsărilor sălbatice trebuie considerate ca făcîndu-se cu totul sporadic.

Considerînd speciile de mamifere sălbatice trebuie să facem remarcă că cerbul — cantonat actualmente în mod natural în zonele pericarpatiche de altitudine mai înaltă — era relativ abundent și avea condiții optime de trai la începutul secolului XIV-lea în zona Colinelor Tutovei. Frecvența mai joasă a căpriorului față de aceea a cerbului ar evidenția faptul că defrișarea masivelor păduroase mari și bine închegate se găsea doar într-un stadiu incipient. Mai trebuie menționat că este posibil ca în acea perioadă bourul să mai fi existat în zona centrală a Moldovei.

SERGIU HAIMOVICI

LES RESTES FAUNIQUES DE L'ÉTABLISSEMENT DE BÍRLAD DES XIIIe—XIVe SIÈCLES

RÉSUMÉ

Le matériel faunique étudié provient d'un établissement qui s'est développé à la fin du XIIIe et au commencement du XIVe siècle; la région se trouvait alors sous le pouvoir politique et militaire de l'Etat mongol de la Horde d'Or.

On a déterminé des restes de poissons, d'oiseaux et de mammifères (voir le tableau I). La fréquence des espèces des mammifères est présentée dans le tableau II. La pénurie du cheval prouverait que l'établissement appartenait à une population autochtone et non pas aux guerriers tatars.

Les caractères morphologiques et biométriques des espèces d'animaux domestiques indiquent la présence des types primitifs d'une rentabilité économique très basse. Ils sont en général sembla-

les aux types trouvés dans les stations du Moyen Age de l'Europe centrale ; mais les bovins ont un caractère hétérogène et la taille un peu plus haute.

A côté de l'élevage qui doit être considéré comme une occupation de base, on pratiquait aussi la chasse (les espèces sauvages représentent 11,03% des fragments et 16,45% parmi les individus). On doit mentionner la haute fréquence du cerf et la présence probable de l'aurochs.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Restes osseux d'animaux domestiques (*Gallus domesticus*: humérus, 1; *Bos taurus*: fragments de cornes, 2, 3; métatarse d'un mâle castré, 8; *Sus scrofa domesticus*: fragments d'omoplate, 4 et de maxillaire supérieur, 5; régions symphysaires de la mandibule, 9, 10) et sauvages (*Sus scrofa ferus*: fragment d'omoplate, 6; *Capreolus capreolus*: bois fragmentaire; 7; *Cervus elaphus*: bois fragmentaires, 11, 12).

Fig. 2.—Fragments de cornes (*Capra* femelle, 1; *Ovis* mâle, 2; *Ovis* femelle, 3) et du crâne (*Ovis* femelle, 4; *Capra* femelle, 5) d'ovicaprins.